

УДК 37.091.31:001.895

КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНА ОСВІТА – СУЧАСНИЙ ОРІЄНТИР НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Гуцан Л. А.

Статтю присвячено обґрунтуванню значення компетентнісного підходу в сучасній освіті. Зокрема, автором аналізуються різні підходи вчених до трактування змісту понять "компетентність", "компетенції". Розкрито проблему використання компетентнісного підходу як основи нової освітньої парадигми.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентнісно спрямована освіта, технологія навчання, освітня парадигма.

Статья посвящена обоснованию значения компетентностного подхода в современном образовании. В частности, автором анализируются различные подходы ученых к трактовке содержания понятий "компетентность", "компетенции". Раскрыта проблема использования компетентностного подхода как основы новой образовательной парадигмы.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентно-направленное образование, технология обучения, образовательная парадигма.

The article substantiates the role of competence-based approach in the contemporary education. In particular, the author analyzes various scientific approaches to the interpretation of the notions of "competence", "competencies". The problem of using competence-based approach as a foundation of the new educational paradigm is revealed.

Key words: competence-based approach, competence-oriented education, technology of education, educational paradigm.

В умовах інноваційних змін розвитку сучасної освіти з'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих громадянах, здатних до життєвого самовизначення. Новітня філософія освіти спрямовує навчально-виховний процес на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів, забезпечення оптимальних умов для їх життєвої самореалізації.

Навчальна діяльність на уроках покликана не просто дати учням суму знань, умінь і навичок, а формувати в них компетентність як загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, отриманих завдяки навчанню.

Сьогодні випускники шкіл, вступаючи в самостійне життя, відчувають на собі труднощі формування чітко визначених життєвих орієнтирів та суттєву розбіжність між змістом життя і змістом того, чого навчали в школі. Тому місія освітніх закладів полягає в тому, щоб допомогти кожній молодій людині усвідомити сенс свого життя, визначити свій "спосіб буття", "зустрітися зі своєю сутністю" (М. Хайдеггер), оволодіти універсальними константами життєвого світу, постійно шукаючи відповіді на "останні питання буття" (В. Біблер), що визначають орієнтири в її розвитку, систему смисложиттєвих координат, у яких вона може існувати [1, с. 20]. Останнім часом можна помітити, що все більше обертів набирає переорієнтація оцінки результатів освіти з понять "освіченість", "вихованість", "загальна культура" на поняття "компетентність" та "компетенція", яка може забезпечити досягнення нової якості освіти, спрямованої на всебічний розвиток особистості, з метою підготовки її до активної та ефективної участі в суспільному житті, з найбільшою користю для себе та для суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень підтверджує, що проблема використання компетентнісного підходу в освіті стала нагальною в сучасній педагогіці.

Теорія компетентнісного підходу в освіті розроблялася і була представлена в працях як зарубіжних учених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона,

А. Шелтена, так і наших вітчизняних. Українські перспективи компетентнісного підходу в сучасній освіті досліджували вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інші. Практичну реалізацію компетентнісного підходу, формування компетентностей особистості розкрили у своїх працях російські вчені І. Агапов, В. Болотов, А. Вербицький, І. Зимня, Е. Зеєр, М. Катуннова, В. В. Лаптев, О. Лебедєв, Н. Радіонова, В. Серіков, А. Тряпицина, А. Хуторський, С. Е. Шишов та інші.

У вітчизняній науковій літературі найбільшого поширення набуло визначення компетентності С. Гончаренком як сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію. На думку І. Беха, "трактування поняття компетентність дуже широке..." [2, с. 5]. Компетентний в широкому розумінні – "це той, хто має знання, обізнаний в певній галузі"; у вузькому розумінні – той, хто має право авторитетного судження як фахівець високого рівня в певному колі питань.

Бути компетентним – значить вміти реалізовувати знання, застосовувати досвід, волю і емоційний стан для вирішення проблем у конкретних обставинах. На думку багатьох українських вчених, компетентність не зводиться до знань і вмінь у кількісному відношенні. Але без знань і особистого досвіду діяльності набуття ключових компетентностей неможливе. Більш того, набуття компетентностей залежить від активності, свідомого ставлення до різних видів діяльності (праці, навчання тощо). Але водночас у тлумаченні понять "компетентність", "технологія", "компетентнісний підхід" і дотепер немає однастайності, тому що не дійшли згоди вчені.

У багатьох західноєвропейських країнах розроблені критерії основних "умінь широкого спектра", які необхідні кожній компетентній людині для життєдіяльності. Їх перелік також відрізняється як за змістом, обсягом, так і за специфічною термінологією. Наприклад, Німеччина виділяє: інтелектуальні знання; знання, які можна застосовувати; навчальна компетенція; методологічні або інструментальні ключові компетенції; соціальні компетенції; ціннісні орієнтації.

Австрія: предметна компетенція; особистісна компетенція; соціальна компетенція; методологічна компетенція. Для впровадження поняття компетентності у навчальний процес педагогічні працівники проводять викладання на міжнародній основі, орієнтуються на роботу в команді, впроваджують індивідуалізацію та проектноспрямовану роботу.

Нідерланди: здатність до самонавчання; впевненість та вміння обирати напрямки розвитку; уміння діяти в різних ситуаціях, застосовувати різні альтернативи для виконання дії, грати різні ролі; уміння розв'язувати проблеми, обумовлювати варіанти свого вибору, брати до уваги різні обставини, поважати інших, бути лояльною людиною; уміння співпрацювати та знаходити творчі рішення.

Розподіл компетенцій у Бельгії такий: соціальні компетенції; комунікативні компетенції; вміння співпрацювати; компетенція в опануванні бази даних інформаційно-комп'ютерних технологій; компетенція в розв'язуванні проблем; самокерування та саморегуляція; уміння критично мислити, діяти тощо. Багатовимірність, досяжність, прозорість, багатофункціональність розглядаються як критерії компетентності.

Фінляндія: пізнавальні компетенції; уміння оперувати в умовах змінювання; соціальні компетенції; особистісні компетенції; творчі компетенції; педагогічні та комунікативні компетенції; адміністративні компетенції; стратегічні компетенції; уміння діяти паралельно за різними напрямками;

Шотландія акцентує увагу на особистісних якостях (самоповага та повага до інших; відчуття соціальної відповідальності; обов'язок вчитися; відчуття незалежності), уміння та навички (основні навички комунікації; особиста ефективність у вирішенні проблем – критичне мислення, планування та організація; рецензування та оцінювання, робота в команді), знання та розуміння (знання про себе, знання про свої права, відповідальність, роботу, сфера професійних знань, обов'язки).

Незважаючи на розбіжності та різну термінологію, можна переконатися, що для всіх країн спільними вважаються уміння, які необхідні для реальної

життєдіяльності – професійні, уміння застосовувати знання, отримання інформації, поновлення знань та продовження навчання, самоосвіти, соціальні та комунікативні уміння, уміння спілкуватися, вирішувати проблеми та конфлікти, працювати в команді, відчувати відповідальність тощо.

Багатогранна палітра розуміння суті видів компетентності свідчить про складність, суперечливість і неоднозначність самого поняття компетентності як "самоздатності до оптимальних дій", як інструментальної основи діяльності.

В. Сидоренко вважає, що чим складнішим, динамічнішим стає світ, життя людини, тим більше нових компетентностей вони вимагатимуть, щоб найадекватніше відповідати на нові виклики, розв'язуючи життєві проблеми, долаючи "вивчену безпомічність". Тому інтелект – це не самоціль, а інструмент і засіб формування самостійності. У зв'язку з цим завдання освіти полягає у, так би мовити, вирощуванні в самих дітей освітнього замовлення.

Компетентнісно спрямована освіта володіє такими можливостями. На думку Г. Батищева, нам "потрібна не та школа, яка здатна мати справу лише з однобічним, суто частковим обличчям учня і не може претендувати на повноту впливу. Потрібна не та школа, яка має справу лише із зовнішніми соціальними ролями, готовими знаннями і нормами, а школа, здатна й гідна ввійти своїм впливом у глибину душевно-духовного світу кожного, у світ його здібностей і, головне, смислових устремлень, у світ внутрішніх процесів життєтворення. Потрібна школа, яка навчає не просто готових результатів і норм, передусім шляхів і способів їх відкриття, варіативних процесів їх знаходження і самостійного здобуття". Це зумовлює потребу переосмислення освітніх результатів школи, навчальних досягнень.

Основними групами компетентностей якими повинен володіти сучасний випускник, є: соціальна компетентність – одна з ключових компетентностей, якими повинен володіти сучасний учень. В основі цієї компетентності закладено такі здатності особистості:

- продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, проявляти ініціативу;
- спільно визначати цілі діяльності, реалізовувати соціальні проекти;
- застосовувати технології конструктивного розв'язання конфліктів;
- аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначати в них власне місце.

Набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення соціальної компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, а також здатності швидко реагувати на запити часу. Соціальна компетентність пов'язана з готовністю брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень. Таким чином, вона формує не тільки певні складні вміння, але й сприяє вихованню надзвичайно важливих у сучасному житті якостей особистості [3].

Розвиток природних здібностей учнів в умовах сучасної шкільної освіти відбувається завдяки формуванню компетентності продуктивної творчої діяльності. Ранній розвиток творчих здібностей робить усе подальше навчання в школі усвідомленим, сприяє правильному фаховому вибору, стимулює потребу у творчій і дослідницькій роботі. Проблема пошуку й відстеження результатів навчання творчо обдарованих учнів – одна з ключових проблем освіти. Розвиток і вдосконалення творчого мислення, особливо в період серйозних соціальних змін у нашій країні, дозволить школяреві виробити навички знаходити ефективні рішення будь-яких проблем, досягти бажаного результату, самореалізуватися.

Тому виявлення творчо розвинених дітей – тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини. Ефективна ідентифікація творчої розвиненості за допомогою якоїсь одноразової процедури тестування неможлива. Пошук творчо розвинених дітей – поступовий, поетапний процес, що відбувається не одномоментно, а іноді протягом досить тривалого часу. Вчитель повинен оволодіти різноманітними методиками, що допомагають вирішити складні питання, пов'язані з пошуком творчо обдарованих дітей, і навчитись управляти процесом розвитку творчих здібностей. З цією метою доцільним є збір інформації про рівень розвитку творчих здібностей учнів, систематизація зібраної

інформації, планування та розробка творчих завдань з предмета, створення позитивного емоційного тла уроку, корекція завдань з обліку результатів їх застосування, системний контроль і облік.

Зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, суттєво впливають на освіту. Школа XXI століття готує людину до життя в сім'ї, громаді, країні, до творчої роботи, до реалізації себе як особистості в суспільстві. Цієї мети неможливо досягти без формування однієї з найважливіших компетентностей – інформаційної. Вона зумовлена зростанням ролі інформації в сучасному суспільстві та передбачає оволодіння інформаційними технологіями, уміннями здобувати, критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію. Розвиток інформаційної компетентності особистості дозволяє розвинути такі можливості продуктивного навчання:

- а) використання різних джерел інформації;
- б) вміння користуватися новими інформаційними технологіями;
- в) вміння переробляти інформацію для отримання певного результату;
- г) аналіз та критичне ставлення до інформації;
- ґ) самостійне опрацювання інформації;
- д) розуміння та усвідомлення інформації;
- е) залучення власного досвіду.

На думку сучасних педагогів, саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливість орієнтуватися у сучасному суспільстві, інформаційному просторі.

Зараз в Україні відбуваються складні соціально-економічні зміни, спрямовані на формування ринкових відносин в економіці та лібералізацію соціальної сфери. Тому не менш важливим є також процес формування комунікативної компетентності, що передбачає опанування важливого у роботі та суспільному житті усного й письмового спілкування, оволодіння кількома мовами; полікультурної компетентності, що стосується розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їхньої мови, релігії, культури тощо; компетентності саморозвитку та самоосвіти, яка пов'язана з потребою й готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому й суспільному житті.

Природно, виникає запитання: чи можливо в реальному житті охопити таке величезне коло питань? Яким шляхом їх вирішувати? Чи здатна сучасна система освіти переорієнтувати процес навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей?

Відповідь на всі ці запитання тільки одна: "Так". Більше того – у нас просто немає іншого шляху, якщо ми поставили за мету формування учня-випускника, готового до життя, здатного до подальшого особистого розвитку й до активної участі в житті суспільства. Але на цьому тернистому шляху кожен учитель іде своїм особистим шляхом. Педагог повинен приділяти основну увагу досягненням своїх учнів, а не їхнім невдачам, ступеню їхнього розвитку. Треба надавати дитині можливість поліпшити свій результат, можливість особистого зростання і просування вперед. Кожне таке просування можна вважати навчальним досягненням. Головне завдання вчителя у цьому складному процесі – привести досягнення кожного учня до відповідності з вимогами критеріїв оцінювання. Для досягнення цієї мети вчитель повинен добре знати своїх учнів, чітко бачити роль свого предмета у загальному навчально-виховному процесі та навчитися якомога краще поєднувати обидва ці знання у своїй роботі з дітьми. Для реалізації компетентнісного підходу до навчання вчитель повинен сприяти зацікавленості кожного учня в роботі класу за допомогою чіткої мотиваційної установки, використовувати різноманітні форми й методи навчальної діяльності, стимулювати учнів висловлювати свої думки без страху бути покараним за неправильну відповідь. Важливим також є вміння вчителя створювати на уроці такі ситуації, які дають можливість кожному учневі проявити ініціативу, самостійність. Такий підхід якнайкраще сприяє формуванню ключових компетентностей школярів. Адже ключові компетентності – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції, а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку – взагалі будь-якій людині.

Отже, компетентнісний підхід в освіті – це сучасний орієнтир. Для того щоб він повною мірою став реаліями, є необхідною екстраполяція його ідей на педагогічний процес. Оскільки особливістю компетентнісного підходу є нова мета навчання, очевидним стає те, що відповідно до неї мають бути адаптованими всі компоненти навчального процесу. Тільки за умови охоплення всього педагогічного процесу можна досягти формування компетентності учнів як інтегрованого результату навчання.

Література

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Иванов Д. А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий / Д. А. Иванов. – М.: Просвещение, 2003. – 74 с.
3. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посібник / за ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – К.: Т-во "Знання" України, 2011. – 520 с.
5. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І. Д. Бех // Виховання і культура. – 2009. – № 12 (17, 18) – С. 5–7.
6. Пометун О. І. Компетентнісний підхід до оцінювання рівнів досягнень учнів / О. І. Пометун. – К.: Презентація на нараді Центру тестових технологій 19.10.2004 р. – С. 16–18.
7. Родніна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І. В. Родніна. – Харків: Основа, 2006. – 94 с.